

5. Na Sorškem polju so nastajale kajže zlasti na skupni zemlji, deloma tudi na novih krčevinah. V prvem obdobju je bila osnova za preživljanje malega človeka zemlja, ki jo je kajžar moral na novo kultivirati na skupni zemlji. Močan porast kajžarstva v 18. stoletju pa izvira iz močnega procvita obrtništva — tkalstva in sitarstva. Glavna središča so bila v Stražišču, Bitnju in Žabnici, kjer je kajžarska vas nastala za gruntarsko na skupni zemlji. Prave kajžarske vasi pa so Forme, Šutna, Grenc, Virmaše. Tu so nastale kajže na propadlih gruntih in na krčevinah v Gorajtah. Na skupnih pašnikih, deloma tudi na oslabeledih gruntih, so nastale kajže tudi v Godešiču, Retečah in Gorenji vasi, vendar je bil tu odstotek kajžarstva zelo nizek.

Razvoj kajžarstva je v muzejski zbirki prikazan na dveh barvnih skicah. Prva predstavlja kajžarstvo po vaseh za leto 1650 (za Sorško polje za leto 1588) in leto 1825. Za Zeleznike so podatki samo za leto 1825. Tedaj je bilo tukaj 124 posestnikov, od teh je imelo 7 posestnikov več kot 68 % vse zemlje, 55 posestnikov več kot 1 ha in 62 posestnikov manj kot 1 ha zemlje. Druga skica pa prikazuje kajžarstvo po takratnih županijah v letih 1500, 1650 in 1825. Razmerje med grunti in kajžarji je prikazano v stolpcih z različnimi barvami tako nazorno, da obiskovalcu že bežen pogled v glavnih obrisih pojasni zemljiško in socialno strukturo loškega ozemlja v teku dobrih tri sto let. Kratak zgoščen tekst pa še podrobneje tolmači našo temo.

Oddelek o kajžarstvu nam v risbi pojasni, da je bila vsa zemlja (razen ozemlja druge kolonizacije) do leta 1500 poseljena in razdeljena med gruntarje. Odslej se grunti v splošnem niso več ustanavljali; njihov število se do danes skoraj ni spremenilo in so današnji grunti v glavnem še iz te dobe. Stolpci gruntov imajo skozi stoletja skoraj iste dimenzije. Nasprotno pa stolpci kajž iz stoletja v stoletje stalno rastejo. Ker je bila zemlja oddana, si je moralo naraslo prebivalstvo iskati drug življenjski prostor. Nastajalo je neagrarno prebivalstvo — obrtniki, delavci. Nastajala so nekatera središča, ki so polagoma prevzela obrtniški in delavski značaj. V teh krajih se je v novejši dobi najprej razvila industrija. Tako se je končno izoblikovala diferenciacija med poljedelskim in industrijskim prebivalstvom, ki ima svoj začetek pravzaprav v začetku kajžarstva.

Zbirko poživljata maketi loškega gradu in Zgornjega stolpa, ki sta bila upravni

središči loškega gospostva in so jih zgradili podložniki prve kolonizacije s tlačanskim delom. Maketa Bitnja kaže tip poljske razdelitve na proge in tip obcestne gruntarske vasi, za katero se je razvila kajžarska vas. — Z najdbami s Kranclja (iz Zgornjega stolpa) se spoznamo s tedanjo materialno kulturo. Ta zbirka je največja tovrstna zbirka na Slovenskem. V fotokopijah pa vidimo tudi nekatere zgodovinske objekte iz te dobe, ki so se nam v Loki ohranili še do danes. Zbirka nam tako z vsemi možnimi metodami, sredstvi in predmeti dobro podaja zgodovino nekdanjega loškega gospostva. V pojasnilo bodi omenjeno, da je nova zgodovinska zbirka loškega muzeja prirejana po delih rojaka dr. Pavleta Blaznika, ki znanstveno obdelujejo kolonizacijo Selške doline, kolonizacijo Poljanske doline, kolonizacijo in kmečko podložništvo na Sorškem polju in posestne razmere v Selški dolini.

Doroteja Gorišek

RAZSTAVE V LOŠKEM MUZEJU

Poročilo razstavah za leto 1960 se je končalo pač z datumom, ko je treba oddati rokopis, in tako moramo letošnje poročilo zopet deliti med dve letnici. Po ponovni postavitvi stalne galerijske zbirke, ki je nekaj mesecev ležala v depozitu, je razstava dejavnost v letu 1960 nekoliko zamrla in počivala v poletnih ter jesenskim mesecih vse do novembra.

Od 14. novembra do 1. decembra je bila v okroglem stolpu odprta izredno uspela arhivska razstava v počastitev arhivskega tedna. Razstavo z naslovom *Nastanek in kolonizacija loškega gospostva* je priredila arhivarka Doroteja Gorišek. Razstava je izredno pregledno in smotrnno prikazovala nastanek in kolonizacijo loškega gospostva na priročno izdelanih zemljevidih. Ogljed zemljevidov so poživljali jedrnatii napisi in razlage ter kopije ali prepisi darovnih listin v latinškem jeziku in slovenskem prevodu. Razstava je bila tako dobro in študijsko vestno pripravljena, da je z malenkostnimi spremembami čez nekaj mesecev postala samostojna stalna zbirka v muzeju z istim naslovom. To pa najbolj zgovorno govori o sami kvaliteti razstave, ki jo je obiskalo veliko obiskovalcev. Vseh je bilo 2571, od tega 49 šolskih skupin z 2150 dijaki. Šolske skupine so bile deležne ob vsakokratnem obisku izčrpne razlage, ki je prispevala k zanimanju za našo ožjo zgodovino in k poglobljanju znanja. Zeleti bi bilo, da bi predavatelj

v šolah tudi v bodoče vodili dijake v muzej oziroma v novo zbirko, ko bi ravno obravnavali to ali podobno snov. Ob tej razstavi se je utrnila še misel, da bi po njej priredili predavanje za šole, opremljeno z diapozitivi, ko je že enkrat snov tako dobro zbrana in scenarij tako rekoč že domala v celoti nakazan.

Okrogli stolp je že kmalu nato nudił stroho novi razstavi, prirejeni v počastitev občinskega praznika. Tokrat so bile razstavljene *fotografije spomenikov žrtoam NOB na Goreniskem*. Razstava, ki je bila odprta od 14. do 22. decembra, ni vzbudila prevelikega zanimanja, saj jo je obiskalo komaj 500 ljudi. Podobno slabega obiska je bila deležna tudi naslednja razstava z nekoliko propagandnim namenom in pod naslovom *Žoljenje in delo mladine*, ki jo je organiziral občinski komite LMS Škofja Loka in je muzej le tehnično in strokovno pomagal pri njeni ureditvi. Res sta bili obe razstavi skromnejšega obsega ter je bilo glavno razstavno gradivo črno-bela fotografija in še ta majhnih mer, vendar sta bili za površen ogled po svoje zanimivi, nista pa prenesli nekoliko strožje kritike. Tako bi razstavi o spomenikih žrtvam mogli marsikaj očitati, predvsem pomanjkljiv izbor samih spomenikov, kjer je bilo težišče seveda izven ožjega loškega ozemlja. Deljena je bila na prikazovanje dveh vrst spomenikov: na uspele rešitve pravih spomenikov, torej takšnih, kjer sta sodelovala arhitekt in kipar, in na tihe in deloma pozabljene skromne spominke in obeležja posameznih dogodkov iz NOB. Pri obeh razstavah je močno motila tudi preskromna in še v polpretekli dobi zasidrana dekoracija. Muzej si bo moral tudi za tovrstne razstave, predvsem za razstave, ki zahtevajo zasteklitev eksponatov in primerno urejeno ozadje, omisliti nekaj boljše tehnične opreme, kot pa jo ima doslej na razpolago. Ob teh dveh razstavah je potrebno omeniti še sodelovanje muzejskih uslužbencev pri postavljanju in urejanju razstave v risalnici osnovne šole ob dnevu JA (22. decembra), ki je prikazovala delo in življenje Jugoslovanske armade.

Od 21. maja do 8. junija so zgornji muzejski hodnik preplavila dela mladih ustvarjalcev, dijakov osemletk iz vse občine. Razstava *Otroške risbe*, ki je bila prirejena v počastitev 20-letnice vstaje v okviru jugoslovanskih pionirskih iger, je pokazala na izredno živo likovno dejavnost šolskih otrok. hkrati pa je pozornemu gledalcu nudila vpogled v delo likovnih pedagogov. Največ del je bilo iz

Škofje Loke, manj iz šol v drugih krajih. Kvaliteta loške osemletke je močno izstopala. Vsa dela te razstave so bila prenesena v Kranj, kjer je bila organizirana okrajna razstava otroške likovne ustvarjalnosti. To je vsekakor več kot zgolj pohvala — gre za izraz priznanja loškim likovnim vzgojiteljem, predvsem Dori Plestenjakovi in Pavlu Bozovičarju.

Po tem otroškem vrvežu so gornji hodnik zopet zasedli resni stari mojstri. Ponovno je bila postavljena stalna zbirka, in sicer vse do 15. oktobra, ko je muzej predstavil občinstvu Gvidona Birollo ob njegovem osemdesetletnem življenjskem jubileju (o njem glej poseben sestavek na str. 105—111, poročilo o razstavi pa bo sledilo prihodnjič).

V okroglem stolpu je prvi ponovno gostoval Etnografski muzej iz Ljubljane z razstavo *Barone in druge vezenine na Slovenskem*. Razstava je bila s strani prireditelja skrbno pripravljena in je pokazala najrazličnejše vezenine iz vse Slovenije ter predstavljala nekakšno nadaljevanje razstave o peči na Slovenskem. Razstavljeno gradivo pa v okroglem stolpu ni prišlo do polnoveljavnega izraza; premajhen prostor, prenatrpan s panoji, je zmanjševal preglednost. Razstava je bila odprta od 18. junija do 5. julija. Obiskalo jo je 450 oseb.

Dne 17. septembra je bila v okroglem stolpu odprta razstava *Ledena doba*, ki jo je pripravil Prirodoslovni muzej iz Ljubljane. Ta je že preteklo leto zaslovel v Loki z razstavo ob stoletnici Darwina, ki je bila v telovadnici osnovne šole. Razstava o ledeni dobi je bila nieno nadaljevanje in je doživela rekorden obisk. Že na sam otvoritveni dan si je razstavo ogledalo preko sto ljudi, do 6. oktobra, ko je bila zaprta, pa 35 šolskih skupin s 1750 učenci, skupina odraslih, ki je štela 90 oseb, in 583 posameznikov; skupaj si je razstavo ogledalo 2423 ljudi. Pohvaliti moramo vodstvo gimnazije, ki je s četrtšolci organiziralo stalno dežurno službo. Dijaki so vestno opravljali svojo dolžnost. Tudi Svet za prosveto in kulturo je prispeval del finančnih sredstev za organizacijo te razstave. Pomanjkljiv je bil le obisk iz šol izven Škofje Loke, ki bi ob takih prilikah morale organizirati skupinske obiske.

Občasne razstave so tudi v sezoni 1960/61 poživile delo muzeja in privabile veliko obiskovalcev. Upajmo, da bo v novo urejeni dvorani močnejše prav kmalu prirejati večje in kvalitetnejše razstave in da jih bo vedno več.

Andrej Pavlovec